

PRZYWRACANIE UPAMIĘTNIANIE UPOWSZECHNIANIE

Działania IPN dotyczące
operacji antypolskiej
NKWD 1937–1938



INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

Szanowni Państwo,

„operacja polska” NKWD jest najbardziej nieobecny w naszej narodowej pamięci ludobójstwem XX wieku. 11 sierpnia 1937 r. szef NKWD Nikołaj Jeżow podpisał – wcześniej zatwierdzony przez Biuro Polityczne Komitetu Centralnego WKP(b) z Józefem Stalinem na czele – rozkaz operacyjny nr 00485. Rozpoczęte w jego wyniku systematyczne i masowe mordy oznaczały śmierć co najmniej 111 tys. osób uznanych za naszych rodaków. O takiej liczbie ofiar mówią dokumenty, ale była ona z pewnością większa. Niektórzy historycy piszą nawet o 200 tys. zamordowanych.

Każdy Polak mieszkający wówczas w Związku Sowieckim mógł zostać uznany za szpiega i wroga rewolucji. NKWD przeprowadzało aresztowania według list przygotowanych przez administrację lokalną. Ciężkie podejrzenia o jakikolwiek związek z Polską, najdrobniejszy przejaw przywiązania do polskości czy wiary w zupełności wystarczały do tego, by zostać uznany za winnego. O przebiegu akcji Jeżow na bieżąco informował samego Józefa Stalina, który na doniesienia przekazane jesienią 1937 r. zareagował słowami: „Bardzo dobrze! Wykopujcie dalej i usuwajcie ten polski brud”

Najczęściej aresztowano mężczyzn, zazwyczaj w nocy. Śledztwa były pobieżne. Torturami zmuszano aresztowanych, by przyznawali się do rzekomych win i wydawali kolejne niewinne osoby. Skazanych mordowano najczęściej strzałem w tył głowy, głównie w podziemiach więzień NKWD lub podmiejskich lasach. Zwłoki wrzucano do wcześniej wykopanych dołów. Pozostali, którzy otrzymali łagodniejsze wyroki, trafiali do łagrów rozsianych na rozległych terenach całego Związku Sowieckiego. Wielu osadzonych zmarło z wycieńczenia, chorób lub w wyniku przemocy stosowanej przez stalinowskich oprawców.

W 2016 r. ustawowo rozszerzono zakres działalności Instytutu Pamięci Narodowej o zbrodnie popełnione od 8 listopada 1917 r. W ten okres wpisała się „operacja polska” NKWD z lat 1937–1938, dzięki licznym inicjatywom podejmowanym przez IPN zaczynająca być w zbiorowej pamięci. Broszura, którą Państwo otrzymujecie, jest ich zapisem.

dr Jarosław Szarek
Prezes Instytutu Pamięci Narodowej

Czym była operacja antypolska NKWD 1937–1938?

Operacja antypolska NKWD, wymierzona w obywateli ZSRS polskiego pochodzenia oraz innych narodowości, którym postawiono zarzuty utrzymywania kontaktów z II Rzeczpospolitą, była częścią tzw. Wielkiego Terroru, zorganizowanego przez Józefa Stalina w latach 1937–1938. Celem masowych mordów dokonanych w ramach kilkuset operacji przeciwko przedstawicielom poszczególnych narodów i „operacji kułackiej” było zakończenie budowy komunistycznej utopii poprzez fizyczną likwidację „wrogów systemu” i przekształcenie społeczeństwa w masę „ludzi sowieckich”. Krwawe operacje skierowane nie tylko przeciwko Rosjanom, ale także różnym innym grupom narodowym od sierpnia 1937 do listopada 1938 r. kosztowały życie co najmniej 250 tys. mieszkańców ZSRS, pochodzenia m.in. niemieckiego, ukraińskiego, litewskiego, łotewskiego, estońskiego i żydowskiego. Akcja przeciwko Polakom wyróżniała się jednak skalą zbrodni i okrucieństwem.

Nasi rodacy mieszkający w ZSRS, doświadczeni już w 1936 r. dwiema deportacjami z pasa nadgranicznego do Kazachstanu (ok. 100 tys. osób), stanęli w obliczu zagłady. Na mocy Rozkazu nr 00485 ludowego komisarza spraw wewnętrznych Nikołaja Jeżowa z 11 sierpnia 1937 r. ponad 143 tys. osób uznanych za Polaków aresztowano, a co najmniej 111 091 z nich rozstrzelano. Ponieważ w operacji antypolskiej NKWD zabijało przedstawiciele różnych nacji oraz „kułaków”, a w „operacji kułackiej” oraz innych operacjach antynarodowościowych zgładziło trudną do oszacowania liczbę naszych rodaków, dane te należy traktować ostrożnie. Historycy podają, że Polacy ginęli ogółem 36–40 razy częściej niż inni obywatele ZSRS.

Aresztowanych oskarżano o przynależność do rozwiązanej w 1918 r. „szpiegowsko-wywrotowej” Polskiej Organizacji Wojskowej, która miała – zgodnie z propagandową legendą – działać na rzecz II Rzeczypospolitej. Mordowano ich najczęściej strzałem w tył głowy. Około 30 tys. osób wysłano do łagrów. Na podstawie rozkazu Jeżowa nr 00486 z 15 sierpnia 1937 r. żony aresztowanych zsyłano na 5–8 lat do Kazachstanu pod pretekstem zatajania „przestępczej” działalności mężów. Odbierane im dzieci kierowano do sierocińców lub kolonii pracy i poddawano brutalnej reedukacji. Dziś szacuje się, że Wielki Terror pochłonął co najmniej 200 tys. istnień naszych rodaków.

Mimo tak olbrzymiej skali zbrodni wiedza o operacji antypolskiej NKWD wciąż nie istnieje w powszechnej świadomości społecznej ani w podręcznikach szkolnych, a literatura naukowa przedmiotu nadal jest skromna. Na Zachodzie Wielki Terror kojarzony jest z nagłośnionymi procesami pokazowymi przywódców bolszewickich. Instytut Pamięci Narodowej gromadzi, opracowuje i udostępnia największy zbiór dokumentów z postsowieckich zasobów. Pracownicy IPN od lat prowadzą pionierskie badania tej problematyki i starają się przywrócić bolszewickiemu ludobójstwu należyte miejsce w zbiorowej pamięci.



Polska społeczność przed kościołem we wsi Jabłonne nieopodal Dołbysza w Ukraińskiej SRS, około 1936 r. Podczas operacji antypolskiej NKWD mężczyźni z tej wsi zostali wymordowani, a większość kobiet i dzieci deportowano w głąb ZSRS. Fot. ze zbiorów Mariji Zajinczowskiej

Miejsca pamięci

Przywracanie pamięci o ogromie zbrodni popełnionych przez NKWD na polskich obywatelach Związku Sowieckiego w latach 1937–1938 zajmuje ważne miejsce w działalności Instytutu Pamięci Narodowej. 11 sierpnia 2017 r., w 80. rocznicę rozpoczęcia operacji antypolskiej, z inicjatywy IPN oraz Urzędu do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych przy warszawskim pomniku Poległym i Pomordowanym na Wschodzie odbyła się pierwsza uroczystość o randze państwowej. Oficjalne obchody kolejnych rocznic tych tragicznych wydarzeń organizowane są odąd corocznie.

24 września 2017 r. IPN upamiętnił polskie ofiary NKWD w stolicy Wielkopolski. W dominikańskim kościele pw. Królowej Różańca Świętego przy al. Niepodległości staraniem Wojewody Wielkopolskiego, Oddziału IPN w Poznaniu oraz Społecznego Komitetu Upamiętnienia Polaków Żyjących w ZSRS w latach 1921–1939 odsłonięta została tablica pamiątkowa.

Kilka miesięcy później, 8 stycznia 2018 r., w Krakowie na placu im. o. Adama Studzińskiego została odsłonięta przez Prezesa Instytutu oraz Wojewodę Małopolskiego kolejna tablica, ufundowana przez IPN.

11 sierpnia 2018 r. w Warszawie staraniem Biura Upamiętniania Walk i Męczeństwa IPN odsłonięto dodatkowy element pomnika Poległym i Pomordowanym na Wschodzie dedykowany ofiarom „operacji polskiej” 1937–1938, któremu nadano kształt podkładu kolejowego.

Instytut Pamięci Narodowej zajmuje się także odszukiwaniem i zabezpieczaniem miejsc ukrycia szczątków Polaków wymordowanych w latach 1937–1938 w byłych republikach Związku Sowieckiego. Podczas wizyt na Ukrainie, Białorusi i w Rosji delegaci IPN, często z przedstawicielami lokalnych władz lub instytucji, w miejscach pamięci oddają cześć ofiarom represji stalinowskich. Wspierają także środowiska Polaków na Wschodzie. Dla przykładu, podczas wizyty w Dołbyszu na Ukrainie Prezes Instytutu spotkał się z rodziną śp. Stefana Kuriaty (1941–2015), byłego przewodniczącego Stowarzyszenia Polaków im. Jana Pawła II. Działacz ten przez całe życie gromadził materiały o losach Polaków w Polskim Rejonie Narodowym im. Juliana Marchlewskiego w Ukraińskiej SRS – na tzw. Marchlewszczyźnie (1925–1935), a po rozpadzie ZSRS dążył do odrodzenia polskość na Ukrainie.



Delegacja IPN składa kwiaty pod pomnikiem ofiar sowieckich represji politycznych. Chmielnicki (Ukraina), 2018 r. Fot. S. Kasper



PAMIĘCI NASZYCH RODAKÓW
 PRZEŚLADOWANYCH I EKSTERMINOWANYCH
 W ROSJI SOWIECKIEJ
 W LATACH 1921 - 1939,
CIERPIELI I GINĘLI, GDYŻ BYLI POLAKAMI.
 W 80. ROCZNICĘ ROZPOCZĘCIA „OPERACJI POLSKIEJ” NKWD.
 POZNAŃ, 11 SIERPNIA 2017 ROKU

Tablica pamiątkowa w Poznaniu, 2017 r.
 Fot. IPN Poznań

Odświeżenie tablicy w Krakowie, 2018 r. Fot. P. Zechenter



Pomnik Poległym i Pomordowanym na Wschodzie, element upamiętniający ofiary „operacji polskiej” NKWD. Warszawa, 2019 r. Fot. M. Jurkiewicz

Koalicja pamięci

W celu upowszechnienia wiedzy o operacji antypolskiej NKWD, a także właściwego upamiętnienia jej ofiar powstała „koalicja na rzecz pamięci”. W jej skład weszły – obok Ministerstwa Edukacji Narodowej i Instytutu Pamięi Narodowej – Kancelaria Prezydenta, Poczta Polska SA, Urząd do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych oraz Centrum Polsko-Rosyjskiego Dialogu i Porozumienia.

Efektami współpracy są m.in.:

- portal internetowy poświęcony operacji antypolskiej NKWD www.operacja-polska.pl
- konferencje naukowe
- publikacje
- prezentacja wystaw tematycznych w Polsce i za jej granicami



Pomnik Poległym i Pomordowanym na Wschodzie. Warszawa, 2017 r. Fot. W. Kowalski

Znaczek pocztowy



Poczta Polska, we współpracy z Instytutem Pamięi Narodowej oraz Centrum Naukowo-Informacyjnym „Memoriał” w Moskwie, przygotowała znaczek, kopertę okolicznościową oraz datownik upamiętniające ofiary operacji antypolskiej.

Na znaczku pocztowym „Operacja polska NKWD 1937-38” o wymiarach 25,5 x 31,25 mm autorka projektu Agnieszka Sancewicz umieściła węzeł ze sznurów w kształcie krzyża symbolizującego męczeństwo Polaków zgładzonych przez NKWD w czasie antypolskiej akcji. Znaczek ten został wydany w trzydziestomilionowym nakładzie i wprowadzony do obiegu 29 września 2017 r.



Oficjalna prezentacja znaczka pocztowego. Na zdjęciu prezes IPN Jarosław Szarek i wiceprezes Poczty Polskiej S.A. Wiesław Włodek. Warszawa, Belweder, 2017 r. Fot. J. Tęsjorowski

Wpinka

Z okazji 80. rocznicy rozpoczęcia akcji skierowanej przeciwko Polakom Instytut Pamięci Narodowej przygotował okolicznościową wpinkę. Na metalowym znaczku w kształcie kawałka kory brzozonej przepasanej biało-czerwoną szarfą widnieje napis: „Ofiarom operacji antypolskiej NKWD”, a nad ramionami krzyża daty: „37–38”. Drzewo to – symbol polskich grobów na Wschodzie – nawiązuje do brzozowych krzyży w Lesie Katyńskim i zwyczaju przewiązywania drzew w miejscach straceń czasów Wielkiego Terroru flagami oraz haftowanymi ukraińskimi szarfami (zwanymi rucznikami).

Wpinka została zaprezentowana w Belwederze 28 września 2017 r. podczas inauguracji konferencji „»Operacja polska« NKWD 1937–1938. Przywracanie pamięci o zbrodni”.

Prezes IPN Jarosław Szarek wręczył odznakę Prezydentowi Rzeczypospolitej Polskiej Andrzejowi Dudzie oraz pozostałym uczestnikom spotkania.



Fotografie K. Adamów, 2020 r.

Gromadzenie dokumentacji

Instytut Pamięci Narodowej podejmuje szeroko zakrojone działania w celu zgromadzenia jak największej ilości materiałów archiwalnych dotyczących przebiegu operacji antypolskiej NKWD oraz losów osób represjonowanych w ZSRS.

Do lipca 2020 r. w sprawie przekazania dokumentów dotyczących prześladowań Polaków na Ukrainie i w Gruzji (których część obejmuje operację antypolską NKWD) IPN zawarł umowy z następującymi instytucjami:

- **Wydzielone Archiwum Państwowe Służby Bezpieczeństwa Ukrainy** – umowa podpisana 3 sierpnia 2009 r. Do dziś z SBU przekazano do IPN elektroniczne kopie 371 jednostek archiwalnych (65 085 plików cyfrowych).
- **Akademia Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Gruzji** – umowa podpisana 9 czerwca 2014 r. Do dziś przekazała ona elektroniczne kopie 356 jednostek archiwalnych (38 348 plików cyfrowych).
- **Państwowe Archiwa Obwodowe na Ukrainie w Chmielnickim, Odessie i Winnicy** – umowy podpisane 26 marca 2018 r. Do dziś z PAO przekazano do IPN elektroniczne kopie łącznie 6030 jednostek archiwalnych (663 956 plików cyfrowych).

Wszystkie materiały, które trafiają do Archiwum IPN, są ewidencjonowane i opracowywane, a ich opis pojawia się w bazie danych zasobu archiwalnego Instytutu. Dokumenty wytworzone przez NKWD są dowodem planowej, zbrodniczej działalności sowieckiego aparatu represji, która miała pozostać na zawsze utajniona.

Archiwum IPN podejmuje starania zmierzające do nawiązania współpracy z kolejnymi archiwami obwodowymi Ukrainy, które dysponują materiałami dotyczącymi operacji antypolskiej – m.in. w Żytomierzu, Mikołajowie oraz Chersoniu. Poszerzenie zasobów IPN pozwoli udostępnić historykom bazę źródłową niezbędną do kompleksowego zbadania skali i przebiegu represji wobec Polaków w Ukraińskiej SRS.

Podpisanie umowy o współpracy przez prezesa IPN Janusza Kurtykę i szefa SBU Walentyna Naliwajczenkę. Kijów, 2009 r. Fot. IPN





Delegacja IPN z wizytą w Archiwum MSW Gruzji. Tbilisi, 2019 r. Fot. S. Koller



Podpisanie umów pomiędzy IPN a trzema ukraińskimi Państwowymi Archiwami Obwodowymi. Warszawa, 2018 r. Fot. M. Jurkiewicz

Форма № 1

УССР НКВД
УПРАВЛЕНИЕ ГИМНАЗИИ
по Камен. поз. области
г. Камен. поз.
г. Камен. поз. 1938 г.
Гор. Камен. поз.

ПРОПУСК № 0005594

(Заблаговременно при регистрации личности)

Разрешается гр. ЧЕВСКИЙ (фамилия, имя, отчество, год рождения)
Иосиф Семенович
работавшему Директорской Вязки
в качестве Шофера
въезд и временное проживание в село Иваново
Заставь, Икучинский, Камен.
точно название города, села, деревни, название в составе
поз. рив. Камен. поз. обл.
какой республики, края, области этой точки въезда
Сроком по 15 июля 1938 г.
(дата и месяц кончины дозволения без ограничений)
Цель поездки получить паспорт
№ паспорта В.А. 665995 (указать кем и когда выдан)
Камен. поз. УР.И.
Надлежащим образом (Краснодар)

Зарегистрирован 1938 г.

Подпись



Идентичная копия прилагается

И П

Strona z akt NKWD dotycząca aresztowanego Józefa Czewskiego. Ze zbiorów PAO w Chmielnickim (Ukraina)

СЕКРЕТНО

Выписка из протокола №

20 " СЕНТЯБРЯ 1938 г.

Заседания особой тройки УНКВД по Каменец-Под. области от

СЛУШАЛИ	ПОСТАНОВИЛИ
<p>445. ЧЕВСКИЙ Иосиф Семенович, 1910 г.р., урожд. в-де и вст. гор. Каменец-Под., Иван-ка, гражд. СССР.</p> <p>Обвиняется в том, что состоит членом К-р организации "НОВ".</p>	<p>ЧЕВСКОМУ Иосифу Семеновичу -</p> <p><u>РАСТРЕЛЯТЬ</u></p> <p>ИМУЩЕСТВО лично ему принадлежавшее</p> <p>КОПИ СЮКОВАТЬ.</p>



Первый Секретарь тройки УНКВД
ЧЕВСКИЙ И П

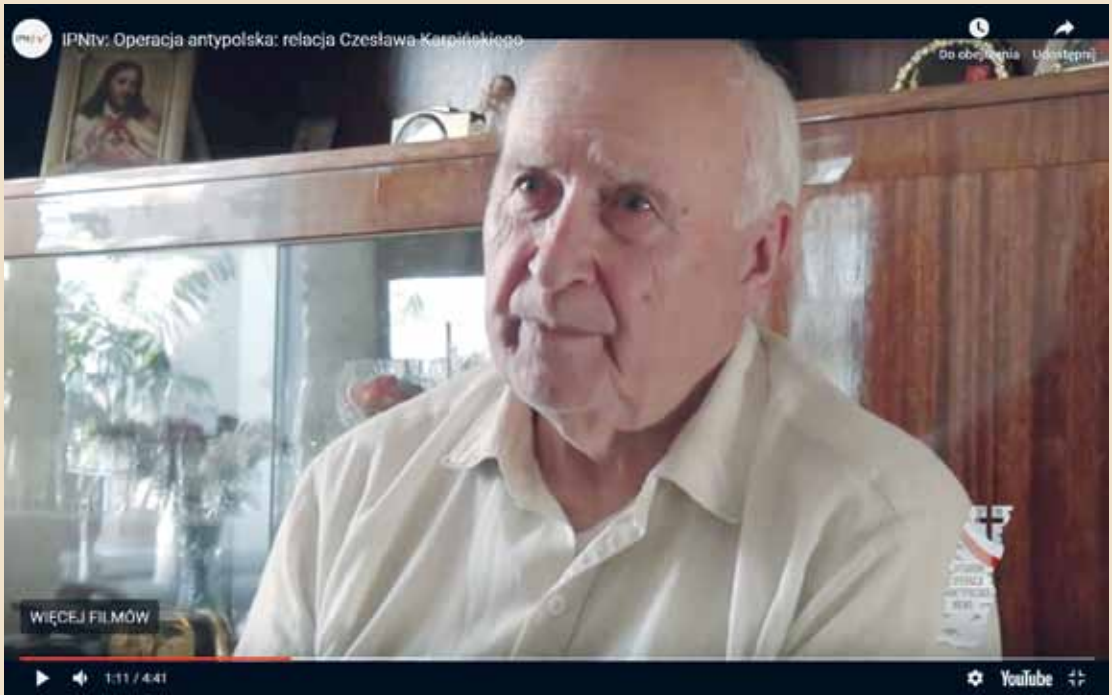
Wypis z protokołu z akt NKWD dotyczący rozstrzelania Józefa Czewskiego. Ze zbiorów PAO w Chmielnickim (Ukraina)

Zbieranie relacji

Biuro Edukacji Narodowej IPN dokumentuje ustne relacje świadków historii. Od 2017 r. BEN rejestruje wspomnienia rodzinne Polaków, których losy powiązane są z operacją antypolską NKWD, o prześladowaniach naszych rodaków na sowieckiej ziemi w latach 1936–1938. Powstaje zbiór służący do celów naukowych, edukacyjnych i dydaktycznych. Zebrane notacje mogą być wykorzystywane jako materiał źródłowy w filmach dokumentalnych, artykułach popularnonaukowych i wystawach historycznych. Nagrania są na bieżąco archiwizowane, opracowywane oraz opisywane. Większość z nich ma charakter biograficzny i przedstawia dramatyczną historię Polaków na Wschodzie w ciągu ostatnich 80 lat. Do chwili obecnej swoimi wspomnieniami podzieliło się 18 osób.



Relacja Marceli Reznikowej, z domu Kułakowskiej. Materiały pozyskane dzięki współpracy CPRDiP i IPN z petersburskim „Memoriałem” IPNtu



Relacja Czesława Karpieńskiego. *IPNtv*



Relacja ks. Władysława Pawelca. *IPNtv*

Śledztwo

W styczniu 2017 r. Oddziałowa Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Szczecinie wszczęła śledztwo w sprawie operacji antypolskiej NKWD. Dotyczy ono zbrodni komunistycznych wyczerpujących znamiona zbrodni przeciwko ludzkości, polegających na zabójstwach 111 091 osób oraz pozbawieniu wolności, połączonym ze szczególnym udręczeniem, 28 744 osób narodowości polskiej zamieszkałych na terenie ZSRS, dokonanych od 11 sierpnia 1937 r. do 15 listopada 1938 r. przez funkcjonariuszy NKWD.

Obecnie trwają czynności śledcze, polegające m.in. na przesłuchaniach świadków – najbliższych lub potomków pokrzywdzonych – oraz na przeprowadzaniu oględzin, gromadzeniu, tłumaczeniu i analizie materiałów archiwalnych związanych z ofiarami operacji antypolskiej, a także ze sprawcami komunistycznych zbrodni przeciwko ludzkości. Ważnym elementem śledztwa jest bieżące uzupełnianie bazy danych osób ujawnianych w toku postępowania. Tworzone są biogramy zarówno ofiar, jak i sprawców – enkawudzistów oraz funkcjonariuszy różnych szczebli władz sowieckich, bezpośrednio odpowiadających za masowe mordy Polaków.

Do właściwych organów państw powstałych po rozpadzie ZSRS – Ukrainy, Białorusi, Rosji, Kazachstanu, Gruzji – wysłane zostały wnioski o międzynarodową pomoc prawną: wykonanie czynności procesowych i przekazanie materiałów dotyczących operacji antypolskiej. Celem wysłania wspomnianych wniosków było również nawiązanie współpracy międzynarodowej w zakresie wyjaśniania tych zbrodni. Jak dotąd jedynie strona ukraińska udzieliła odpowiedzi i taką współpracę podjęła.

Okładka akt sprawy dotyczącej operacji antypolskiej NKWD.
Fot. R. Osiriski

567.2016.zx

**AKTA SPRAWY
GŁÓWNE**

w sprawie zbrodni komunistycznej, mającej miejsce
w latach 1937-1938 na terenie dotychczas ZSRR
- w szczególności Polaków oraz bezprawne
pozbawienie wolności kółka operacji Polaków
prow. władze ZSRR oraz władze NKWD
§ czyn z art. 118a § 1 i 2 k.k. → OPERACJA POLSKA

Data wszczęcia śledztwa/ dochodzenia* 27.01.2016 r.

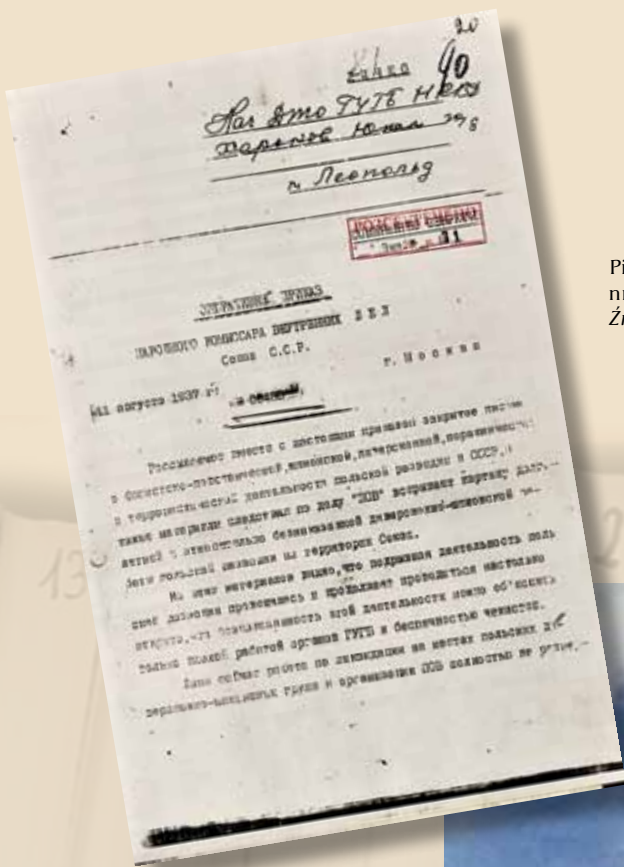
Data zamknięcia śledztwa/ dochodzenia* _____ r.

* zagniewany zbrodni

567.2016.zx Tom nr XXX

Prokuratura Generalna - Oddziałowa Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu
10-020 Warszawa 74-100 (Centralny) Warszawa 1 Tel/Fax 022-62-12-00

prof. Celiński



Pierwsza strona rozkazu NKWD
nr 00485 z 11 VIII 1937 r.
Źródło: Wikimedia Commons



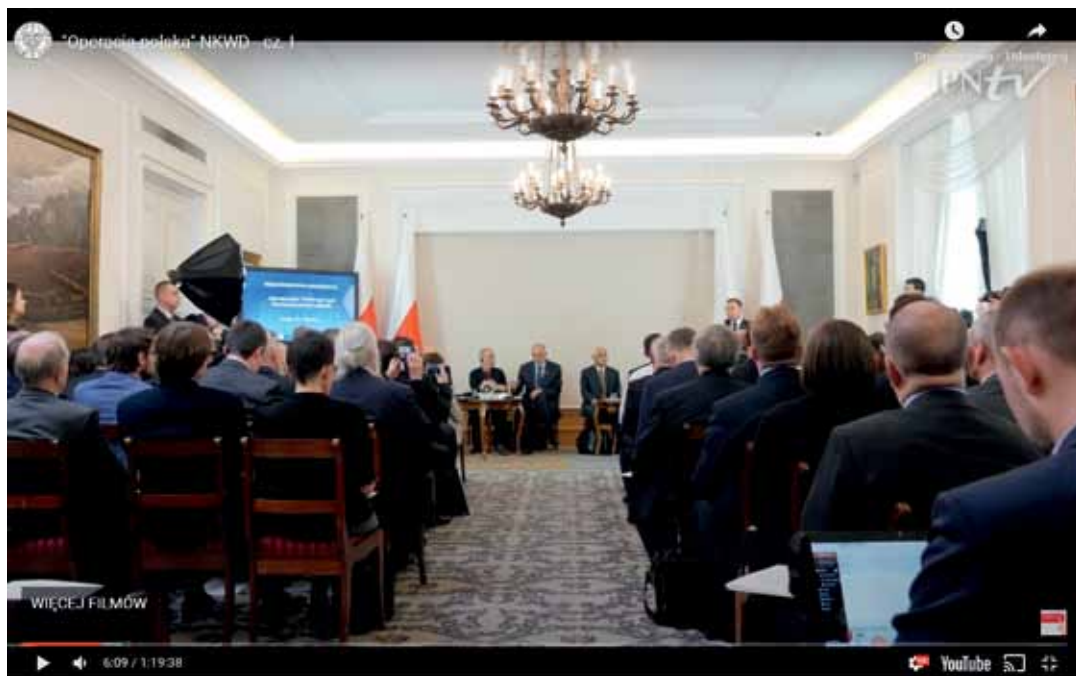
Siedziba Oddziału IPN w Szczecinie.
Fot. M. Manowski

Badania naukowe

Biuro Badań Historycznych IPN realizuje program badawczy „Polacy w Rosji i Związku Sowieckim”, który obejmuje swoim zakresem także zbrodnie NKWD z lat 1937–1938. Efektem prac BBH jest przygotowywana monografia oraz publikacje źródłowe o Polskim Rejonie Narodowym w Białoruskiej SRS (tzw. Dzierżyńszczyźnie). Badania operacji antypolskiej NKWD prowadzone są m.in. we współpracy z Centrum Polsko-Rosyjskiego Dialogu i Porozumienia, które realizuje projekt „»Operacja polska« NKWD 1937–1938. Ofiary, dokumenty”

Do naukowych inicjatyw Instytutu należą również organizacja sympozjów. 13 września 2012 r. w białostockim Oddziale IPN odbyła się międzynarodowa konferencja naukowa pt. „Zbrodnia zapomniana. 75. rocznica operacji polskiej w BSRS”. Uczestniczący w niej historycy polscy, rosyjscy oraz białoruscy, pracujący na polskich uniwersytetach, przedstawili tło tej sowieckiej zbrodni, dokonanej w latach 1937–1939 na Polakach mieszkających za wschodnimi granicami II RP. Konferencja została zorganizowana przez Konsulat Generalny Rzeczypospolitej Polskiej w Grodnie, Instytut Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Wrocławskiego i Oddział IPN w Białymstoku. Materiały pokonferencyjne Instytut opublikował w 2017 r.

Drua międzynarodowa konferencja, „»Operacja polska« NKWD 1937–1938. Przywracanie pamięci o zbrodni”, odbyła się w warszawskim Belwederze w dniach 28–29 września 2017 r. Dwudniową sesję, podczas której głos zabrał Prezydent RP Andrzej Duda, zorganizowały wspólnie Instytut Pamięi Narodowej, Kancelaria Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej oraz Centrum Polsko-Rosyjskiego Dialogu i Porozumienia. Całe sympozjum można obejrzeć na kanale filmowym You Tube: IPNtv Konferencje.



Konferencja „»Operacja polska« NKWD 1937–1938. Przywracanie pamięci o zbrodni”
Warszawa, 2017 r. Kadr z filmu IPNtv

Plakat konferencji
„Zbrodnia zapomniana.
75. rocznica operacji polskiej w BSRS”
Oddział IPN w Białymstoku



Konferencja „»Operacja polska« NKWD 1937–1938. Przywracanie pamięci o zbrodni” Warszawa, 2017 r.
Fot. M. Jurkiewicz

W lipcu 2017 r., przed 80. rocznicą rozpoczęcia masowych mordów polskich obywateli ZSRS, IPN wraz z Centrum Polsko-Rosyjskiego Dialogu i Porozumienia przygotował portal edukacyjny www.operacja-polska.pl. Strona, opracowana w polskiej, rosyjskiej oraz angielskiej wersji językowej, w całości poświęcona jest polskim ofiarom zbrodni NKWD. Zamieszczono na niej m.in. relacje świadków, filmy dokumentalne, artykuły popularnonaukowe, dokumenty z postsowieckich archiwów, kalendarium zbrodni, mapę miejsc pamięci, a także odsyłacz do bazy ofiar. Działania podjęte przez obie instytucje mają na celu upowszechnienie pamięci o sowieckim ludobójstwie.



CENTRUM
POLSKO-ROSYJSKIEGO
DIALOGU I POROZUMIENIA

„Operacja polska” NKWD przeprowadzona w okresie Wielkiego Terroru w Związku Socjalistycznych Republik Sowietkich jest bez wątpienia jedną z największych zbrodni i zmasakrowanych ludobójstwa w historii Europy XX w. [Więcej](#)

Polityka prywatności IPN

©2017 Instytut Pamięci Narodowej oraz Centrum Polsko-Rosyjskiego Dialogu i Porozumienia
Narodowe Centrum Nauki. Projekt badawczy nr 2015/19/0/H3/01823

- ▶ O „operacji polskiej” NKWD
- ▶ Relacje świadków
- ▶ Miejsca pamięci
- ▶ Multimedia
- ▶ Edukacja
- ▶ Baza ofiar
- ▶ Linki

wpisz szukany frazę



Teka edukacyjna „Operacja polska” NKWD 1937–1938

Wyrazem przywracania polskiemu społeczeństwu pamięci o zbrodni z lat 1937–1938 jest także teka edukacyjna „Operacja polska” NKWD 1937–1938, przygotowana przez krakowski Oddział Biura Edukacji Narodowej IPN. Przedstawia ona losy Polaków w Rosji bolszewickiej i w ZSRS do 1939 roku. Została zaprezentowana 13 lutego 2018 r. w czasie konferencji prasowej Instytutu i Ministerstwa Edukacji Narodowej w Centrum Edukacyjnym IPN im. Janusza Kurtyki „Przystanek Historia” w Warszawie. Materiały te trafiły do polskich szkół ponadpodstawowych.

Na tekę składają się m.in. obszernie omówienie operacji antypolskiej NKWD, scenariusze lekcji, wybór źródeł, karty dydaktyczne poświęcone dramatycznym losom Polaków w ZSRS, dwie mapy i dwa filmy.



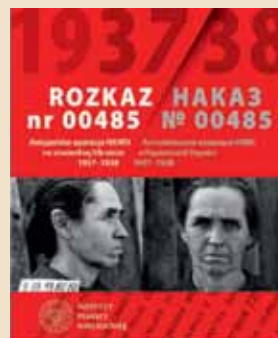
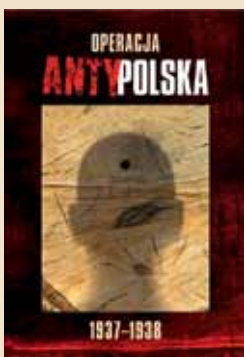
Baner internetowy promujący publikację



Promocja teki edukacyjnej IPN. Warszawa, 2018 r.
Fot. M. Jurkiewicz

Publikacje książkowe

Instytut Pamięi Narodowej wydał następujące publikacje dotyczące operacji antypolskiej NKWD:

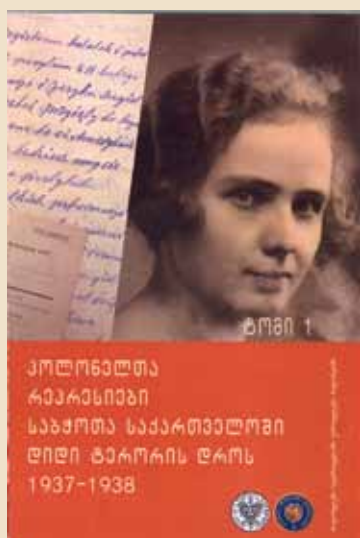


W IPN trwają obecnie prace nad kolejnymi publikacjami. Dotyczą one rozkazów sowieckiego NKWD: nr 00486 odnoszącego się do członków rodzin „zdrajców ojczyzny” oraz nr 001353 i związanej z nim operacji proskrypcyjnej z lat 1939–1941. Przygotowywane są również materiały pokonferencyjne „»Operacja polska« NKWD 1937–1938. Przywracanie pamięci o zbrodni”, a także praca poświęcona operacji harbińskiej przeprowadzonej przez NKWD w ZSRS, w trakcie której również ginęli Polacy.

Instytut Pamięci Narodowej promuje – obok własnych wydawnictw – także publikacje innych instytucji lub osób prywatnych upowszechniające wiedzę o antypolskiej akcji NKWD. 11 sierpnia 2017 r. w siedzibie IPN w Warszawie odbyła się promocja albumu prof. Nikołaja Iwanowa, *Zginęli, bo byli Polakami. Koszmar „operacji polskiej” NKWD 1937–1938* wydanego przez DW REBIS i Polską Wytwórnnię Papierów Wartościowych.



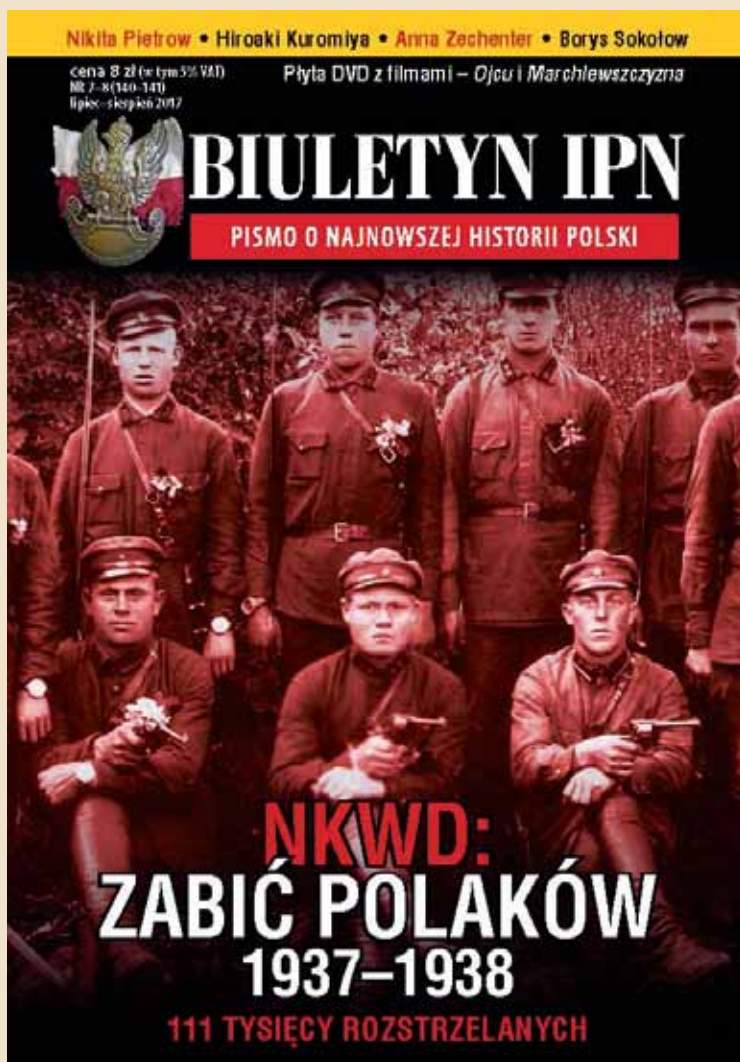
Promocja książki *Wielki Terror w sowieckiej Gruzji 1937–1938. Represje wobec Polaków*. Gdańsk, 2017 r. Fot. D. Sikora



Książka IPN *Wielki Terror w sowieckiej Gruzji 1937–1938. Represje wobec Polaków* przetłumaczona i wydana w 2019 r. przez MSW Gruzji

Publikacje prasowe

W sierpniu 2017 r. ukazał się nr 7–8 „Biuletynu IPN” poświęcony operacji antypolskiej NKWD. Do numeru dołączono płytę DVD z filmami: *Ojcu* (reż. L. Komorowska, D. Skaya) i *Marchlewszczyzna. Polska Republika Radziecka* (reż. G. Górny, R. Smoczyński). Biuletyn ten został rozesłany bezpłatnie do szkół.



„Biuletyn IPN” nr 7–8, VIII 2017

Instytut Pamięci Narodowej przygotował także dodatki historyczne do gazet:

- „Niezależna Gazeta Polska” (6 III 2009): *Polacy w Sowietach w okresie międzywojennym*, 8 stron;
- „Do Rzeczy” (7–13 VIII 2017): *(Anty)polska operacja NKWD*, 12 stron;
- „Nasz Dziennik” (9 VIII 2017): *Operacja polska NKWD 1937–1938*. (w serii „Polska i Polacy 1918–1989”), 4 strony;
- „Dziennik Polski” (11 VIII 2017): *Operacja polska NKWD 1937–1938*, 4 strony.

Operacja antypolska NKWD była również jednym z omawianych zagadnień w ośmiostroniowym dodatku *Komunizm. Czerwony Terror 1917–2017* (6 XI 2017) dołączonym do 12 polskich dzienników regionalnych. Materiał ten został przygotowany przez IPN, Stowarzyszenie Pokolenie i portal redterror.eu w związku z setną rocznicą przewrotu bolszewickiego.

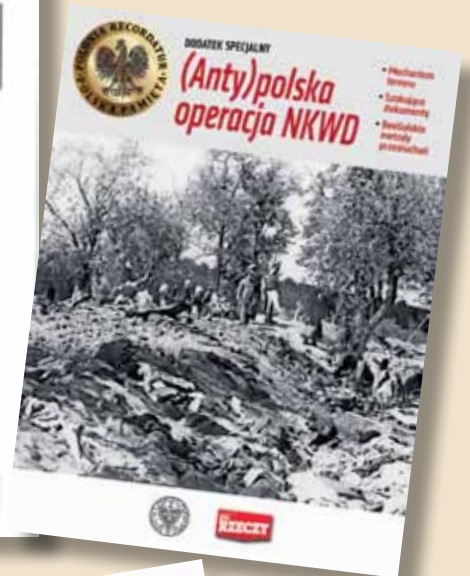
„Niezależna Gazeta Polska”, 6 III 2009



„Nasz Dziennik”, 9 VIII 2017



„Do Rzeczy”, 7–13 VIII 2017



„Dziennik Polski”, 11 VIII 2017

„Dziennik Zachodni”, 6 XI 2017

Wystawy



Otwarcie wystawy „Ofiary zbrodni. Operacja antypolska NKWD 1937–1938” w Sejmie RP. Warszawa, 2017 r. Fot. M. Jurkiewicz



Otwarcie wystawy „Rozkaz nr 00485. Antypolska operacja NKWD na sowieckiej Ukrainie 1937–1938” w Winnicy, 2019 r. Fot. S. Kasper

Instytut Pamięci Narodowej przygotował trzy wystawy dotyczące antypolskiej akcji NKWD:

Ofiary zbrodni. Operacja antypolska NKWD 1937–1938

Ekspozycja opracowana w 2017 r. przez Biuro Edukacji Narodowej IPN zawiera archiwalne zdjęcia więzienne kilkuset Polaków – ofiar NKWD, symbolizujące tysiące bezimiennych pomordowanych. Fotografie pochodzą ze zbiorów Centrum Naukowo-Informacyjnego „Memoriał” w Moskwie. Wystawa była prezentowana m.in. w Sejmie RP, Głównym Urzędzie Poczty Polskiej w Warszawie oraz innych instytucjach państwowych. Dotychczas eksponowano ją w 13 lokalizacjach w Polsce, a także w Żytomierzu na Ukrainie.

Rozkaz nr 00485. Antypolska operacja NKWD na sowieckiej Ukrainie 1937–1938 / Наказ № 00485. Антипольська операція НКВС в радянській Україні 1937–1938 / Order No. 00485 The NKVD Anti-Polish Operation in Soviet Ukraine in 1937–1938

Wystawa przygotowana w 2018 r. przez Archiwum IPN we współpracy z ukraińskimi państwowymi archiwami obwodowymi w Chmielnickim, Odessie i Winnicy. Przedstawione na niej zostały losy osób represjonowanych w ramach operacji antypolskiej przeprowadzonej na terenie Ukraińskiej SRS – Polaków, ale także Ukraińców, którzy padli ofiarą planowych, zbrodniczych działań Sowietów. Ekspozycja, przygotowana w wersjach polsko-ukraińskiej i polsko-angielskiej, została objęta Patronatem Narodowym Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Andrzeja Dudy w Stulecie Odzyskania Niepodległości.

Do chwili obecnej pokazano ją w sumie trzynastokrotnie, w różnych miejscowościach w Polsce, na Ukrainie (Kijów, Winnica, Odessa, Chmielnicki) i w Stanach Zjednoczonych (Nowy Jork, Clark, Wallington). Instytut zamierza zaprezentować wystawę w kolejnych miejscach w Polsce i poza jej granicami, w tym w Europie Wschodniej i Zachodniej oraz Ameryce Północnej. Uzupełnieniem ekspozycji jest katalog, również wydany w dwóch wersjach: polsko-ukraińskiej i polsko-angielskiej. Obecnie trwają prace nad przygotowaniem wystawy i katalogu w wersji polsko-niemieckiej.

„Operacja polska” NKWD 1937–1938

Wystawa elementarna przygotowana w 2020 r. przez Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. Zawiera 15 plansz. Celem projektu „Wystawy elementarne IPN” jest przekazanie zainteresowanym podstawowej wiedzy o wydarzeniach historycznych dotyczących Polski i Polaków w XX wieku. Wystawa jest gotowa do pobrania ze strony internetowej IPN i samodzielnego wydrukowania – w formacie A3 lub B1 – przez instytucje, szkoły czy zainteresowane osoby.

Operacja antypolska NKWD była jedną ze zbrodniczych akcji przeprowadzonych w ZSRS według kryteriów narodowościowych w okresie Wielkiego Terroru lat 30. Represjami objęto Polaków mieszkających w Związku Sowieckim.

OFIARY ZBRODNI

operacja antypolska NKWD 1937-1938

Operacja rozpoczęta została rozkazem nr 00485 Ludowego Komisarza Spraw Wewnętrznych ZSRS Nikołaja Jeżowa z 11 sierpnia 1937 r. Zaplanowana została na 3 miesiące, jednak masowe represje wymierzone w „polskich szpiegów” trwały niemal do końca 1938 r. Wciąż nie znamy ostatecznej liczby ofiar. Szacuje się, że represje objęły co najmniej 139 835 osób, z czego zamordowano nie mniej niż 111 091 osób (najczęściej strzałem w tył głowy), a kolejne 28 744 osoby skazano, m.in. na pobyt w łagrze. Działaniom tym towarzyszyły masowe deportacje rodzin ofiar.

INSTYTUT PAMIĘCI NARODOWEJ

www.operacja-polska.pl

Przebieg operacji antypolskiej w Związku Sowieckim

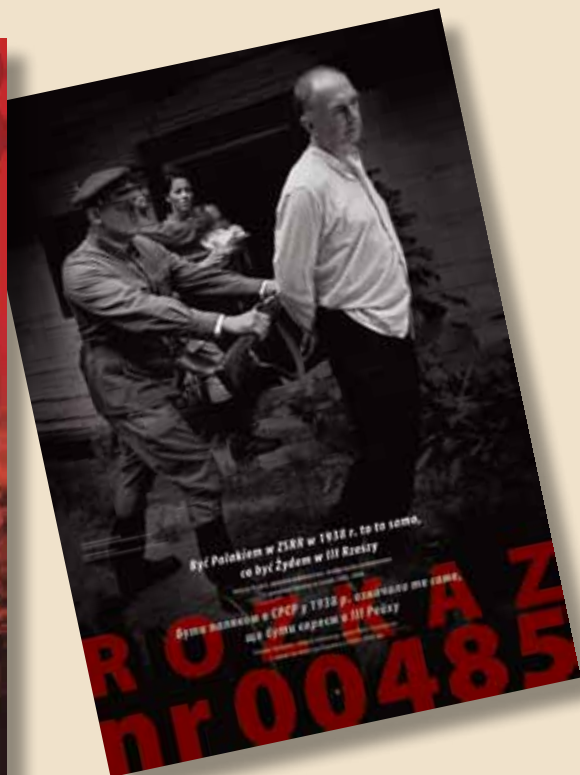


Plansze wystawy „Ofiary zbrodni. Operacja antypolska NKWD 1937-1938”

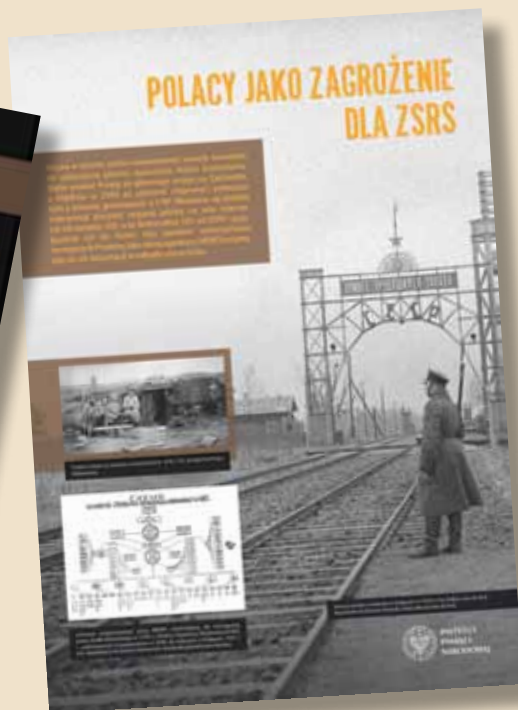
Plansze wystawy „Operacja polska” NKWD 1937-1938

„OPERACJA POLSKA” NKWD 1937-1938

Instytut Pamięci Narodowej



Plansze wystawy „Rozkaz nr 00485. Antypolska operacja NKWD na sowieckiej Ukrainie 1937-1938”



Filmy

Rozstrzelać Polaków (2017, reż. M. Majeran, scen. T. Sommer) – 52-minutowy film dokumentalny został wyprodukowany przez firmę NDD Sp. z o.o. w koprodukcji z Instytutem Pamięci Narodowej oraz Narodowym Centrum Kultury. Ekipa filmowa odwiedziła miejsca kaźni na Syberii, Ukrainie i Białorusi. W filmie wykorzystano niepublikowane wcześniej materiały archiwalne.

Premierowy pokaz filmu odbył się 20 września 2017 r. w warszawskim kinie Luna. Od tego czasu obraz wielokrotnie wyświetlano podczas konferencji, wykładów czy prezentacji wystaw, dołączono go także na płycie DVD do „Biuletynu IPN” nr 7–8 z 2018 r.

Dokument ten jest ogólnodostępny – został umieszczony na portalu www.operacja-polska.pl. Ponadto na stronie znajdują się inne filmy o ofiarach rozkazu NKWD nr 00485, w których promocję zaangażował się Instytut Pamięci Narodowej:

- **Marchlewszczyzna. Polska Republika Radziecka** (2000 r., reż. G. Górny, R. Smoczyński) – film dokumentalny wyprodukowany przez Wydawnictwo Fronda dla TVP.
- **Ojcu (To my father)** (2015 r., reż. L. Komorowska, D. Skaya) – krótkometrażowy film fabularny nakręcony w Kanadzie na podstawie wspomnień Aliny Bandrowskiej, córki Adama Bandrowskiego, zamordowanego w Winnicy podczas operacji antypolskiej NKWD.
- **Polish operation (Operacja polska)** (2013 r., reż. S. Torczinawa) – film dokumentalny wyprodukowany przez Archiwum MSW Gruzji i Ambasadę RP w Gruzji. Dokument opowiada o represjach wobec Polaków na terenie gruzińskiej SRS w latach 1937–1938.

Ostatnio w IPN zakończono montaż ścieżki dźwiękowej w języku polskim do filmu dokumentalnego **Polish Accents of the Great Purge** (2019 r., reż. M. Basiladze) wyprodukowanego przez MSW Gruzji. Dokument ten w wersji polskiej nosi tytuł **Nieznane karty historii. Operacja Polska w sowieckiej Gruzji 1937–1938**.



Plakat promujący film *Rozstrzelać Polaków*

Prezentacja dokumentu *Rozstrzelać Polaków*, 2018 r. Fot. M. Jurkiewicz

Edukacja

Ważnym elementem działalności edukacyjnej na temat sowieckich zbrodni popełnionych na Polakach przed ponad 80 laty były zorganizowane przez Instytut Pamięci Narodowej i Ministerstwo Edukacji Narodowej warsztaty dla nauczycieli przedmiotów humanistycznych „Polski wiek XX – losy państwa i narodu”. Cykl nosił tytuł „Między dwoma totalitaryzmami” i obejmował sześć tematów obejmujących historię w latach 1937–1948. Jednym z omawianych zagadnień była operacja antypolska NKWD 1937–1938.

Upowszechnianiu wiedzy na temat kaźni Polaków w Związku Sowieckim służą także wyjazdy edukacyjne organizowane przez IPN. Młodzież odwiedza miejsca pamięci, w tym cmentarze na Wschodzie, gdzie pochowane są ofiary stalinowskiego reżimu z lat trzydziestych i czterdziestych XX wieku. Dla przykładu w 2017 r. Oddział IPN w Krakowie przygotował autokarową wyprawę na Ukrainę dla uczniów, nauczycieli i harcerzy – laureatów piątej edycji konkursu wiedzy „Kresy – polskie ziemie wschodnie w XX wieku” – śladami operacji antypolskiej NKWD.



Finale ogólnopolskiego projektu warsztatów dla nauczycieli „Polski wiek XX – losy państwa i narodu” w Delegaturze IPN w Bydgoszczy, 2017 r.
Fot. IPN Bydgoszcz



Finale V edycji projektu „Kresy – polskie ziemie wschodnie w XX wieku” w Krakowie, 2017 r.
Fot. IPN Kraków

Inne formy popularyzacji

W celu upowszechniania wiedzy o ofiarach Rozkazu nr 00485 pracownicy Instytutu Pamięci Narodowej korzystają ze wszelkich dostępnych form komunikacji. Biorą udział w audycjach radiowych i telewizyjnych poświęconych operacji antypolskiej NKWD. Ukazujące się w „Biuletynie IPN” artykuły są również umieszczane na historycznych i ogólnoinformacyjnych portalach internetowych. Na Facebooku i Twitterze IPN publikowane są krótkie informacje okolicznościowe dotyczące antypolskiej akcji NKWD.

Aktywność Instytutu widoczna jest także w organizacji licznych przedsięwzięć na poziomie lokalnym. 11 sierpnia 2017 r. w ramach akcji społecznej „Stań! Zobacz! Zapamiętaj! Sowieckie ludobójstwo na Polakach 1937–1938” Drużyna Harcerska „Niezlomni” im. Danuty Siedzikówny „Inki” kolportowała w centrum Bydgoszczy ulotki informacyjne IPN.

W ramach obchodów 81. rocznicy zbrodni Oddziałowe Biuro Edukacji Narodowej w Białymstoku w dniach 6–12 sierpnia 2018 r. emitowało spot o operacji antypolskiej NKWD na miejskim telebimie oraz w autobusach komunikacji miejskiej, a także przeprowadziło akcję informacyjną w Internecie.

11 sierpnia 2017 r. w Muzeum II Wojny Światowej pod auspicjami Oddziałowego Biura Edukacji Narodowej IPN oraz Komitetu Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa przy Oddziale IPN w Gdańsku zorganizowano przedstawienie poświęcone ofiarom operacji antypolskiej NKWD.





Baner cyklu audycji radiowych



Operacja polska



WYWIAD:

Szukam prawdy o „podolskim Katyniu”

O pierwszym ujawnionym miejscu zbrodni „operacji polskiej” NKWD z Jerzym Wójcickim, redaktorem naczelnym „Słowa Polskiego” w Winnicy, rozmawia Anna Zechenter.



AUDIO/VIDEO

„Ojcu” (film dokumentalny; scenariusz i reżyseria: Lillana Komorowska, Diana Skaya; zdjęcia: Jan Belina Brzozowski; produkcja: QueenArt Films, 2014)



ARTYKUŁ

Postawiłam krzyż na grobie dziadka

Wszystko, co piękne, szczęśliwe i wartościowe Tereska



WYWIAD

„Operacja polska” 1937-1938 na tle mechanizmów Wielkiego Terroru



ARTYKUŁ

„Nie mogę o tym pisać ani myśleć”

Pragnienie opisania dramatu niewinnych ofiar

Opracowanie:
Paweł Zielony

Konsultacje:
Anna Zechenter, dr Bożena Witowicz, Sergiusz Kazimierczuk,
dr Stanisław Koller, dr Paweł Libera, dr Marcin Majewski,
dr hab. Rafał Reczek, prok. Robert Osiński

Korekta:
Irena Siwińska

Projekt graficzny:
Maciej Czaplicki

Zdjęcie na okładce:
Cezary Pomykało

Autorzy zdjęć:
Katarzyna Adamów, Marcin Jurkiewicz, Sławomir Kasper,
Stanisław Koller, Waldemar Kowalski, Marcin Manowski,
Robert Osiński, Cezary Pomykało, Danuta Sikora, Jarosław
Tęšiorowski, Paweł Zechenter

© Copyright by Instytut Pamięci Narodowej
Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu
Warszawa 2020

„To jedno z najbardziej tragicznych wydarzeń w historii naszego narodu w XX wieku. Operacja ta stanowiła ludobójczy akt terroru państwowego wymierzony w Polaków żyjących w Związku Sowieckim. Pozostaje ona, jak wiele innych zbrodni komunistycznych, niemilknącym oskarżeniem wobec totalitarnej ideologii, wobec bestialskich decydentów i oprawców”

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej Andrzej Duda
fragment listu do autorów i uczestników wernisażu wystawy IPN
„Rozkaz nr 00485. Antypolska operacja NKWD na sowieckiej Ukrainie 1937–1938”




**INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ**

www.operacja-polska.pl

www.przystanekhistoria.pl

www.ipn.gov.pl

 [ipngovpl](https://www.facebook.com/ipngovpl) / [ipngovpleng](https://www.facebook.com/ipngovpleng)

 [@ipngovpl](https://twitter.com/ipngovpl) / [@ipngovpl_eng](https://twitter.com/ipngovpl_eng)